

KŪDIKYSTĖS SAPNAI

I. Senutė Baltruviene

Dar ir dabar kaip gyva stovi man akyse Baltruviene, aštuonių dešimtų metų senutė. Sunki amžiaus našta ir vargų jungas nulenkė žilą jos galvą žemyn, išvagojo raukšlėmis kadai gražų veidą ir silpstančion rankon įspraudė kreivą, šakotą lazdelę. Baltu nuometu apsirišusi, kailiniais apsilvilkusi, greit eina ji rudens dieną gatve, susikūprinusi, savo lazdele pasirimsčiuodama.

– Senut, kur tamsta eini? – klausiamo, prilėkę prie jos ir apstoję aplinkui.

Maloniai žiūri ji į mus, mažučius, jos veidas prašvinta, akys juokias; glostydamą mūsų galvas, ji sako:

– Vakar parnešiau Petrienei mažutį sūnelį, tai dabar einu aplankyti, eikite kartu, ir jums parodysiu „lėlę“...

Ir ji kuone tekina eina toliau, o mes stovim nusiminę ir nežinom, kas daryti. Pagaliau susitarę einam pas Petrą, ilgai stovime priemenėj, nei vienas nedrįsdamas pirmas eiti vidun, iš palengvo praveriame duris, kumšdami vienas kitą, bailiai sueiname gryčion, nusiimame nuo savo galvų kepures ir, susigūžę kaip maži ančiukai, sustojame prie durų, nežinodami, ar čia pasilikti, ar eiti toliau. Viduj iššluota, šviesu. Ant lovos guli Petrienė, šaly jos kaba pataisytas lopšys, aplink sukinėjasi senutė. Troboj nieko daugiau nėra. Mums suėjus, senutė prisiartina prie durų, nieko nesakydama, bruks bruks ištraukia iš mūsų visų kepures ir nusineša pas lopšį. Petrienė gulėdama žiūri į mus ir šypsos.

– Tai jums, – jau nebegausite dabar kepurių, – sako ji silpnu balsu.

Bet mums ne juokai, nors nesuprantam kas, bet matom, kad atsitiko negerai. Išsigandę, išplėtę akis, žiūrime tai į vienas kitą, tai į lopšį, tarsi klausdamies, kas dabar reikia daryt, kaip be kepurių namo pareiti. Vienas kitas iš mūsų pradeda taisyti lūpas, traukti nosį, o pats mažasis ima verkti.

– O ko jūs, vaikeliai? – klausia, užgirdusi verksmą, senutė ir eina prie mūsų. – Citit, neverkit, – maldo ji mus, – aš tik pajuokavau, – tekit sau jūsų kepures.

Norėdama visai mus nuraminti, senutė priveda visus prie lopšio ir rodo mums „lėlę“. Bijodamies, kad vėl neištrauktų kepurių, kietai abiem rankom turime jas suspaudę ir akylai žiūrime į mažą suvystytą sutvėrimėlį.

– O ką, ar gražus? – klausia senutė.

– Kad susiraukęs... – atsiliepia nedrąsiai vienas iš mūsų.

– Tai dėl to, vaikeliai, kad jis dabar dar žydelis, vardo neturi, – aiškina mums senutė. – Kai kunigėlis pakrikštys, švėstu vandeniu palaistys, pamatysite, koks bus gražus.

– Tai paskui jau jis nebebus žydelis? – klausiamo mes.

– Kai pakrikštys, nebebus, – bus toks, kaip ir jūs visi.

Negalėdami savo silpnomis galvomis sumesti, kaip iš žydelio gali pasidaryti nežydelis, mes nutylam ir tik dar akyliau žiūrim į mažą kūdikį...

– O iš kur, senut, tamsta jį parnešei? – klausiam jos.

– Iš upelio, vaikeliai, – atsako senutė, –ėjau pro šalį, pamačiau plaukiantį duobėj, – pagavau ir atnešiau.

– Ar toj duobėj, kur prie lieptui?

– Toj, toj.

– Tai tamsta ir mus tenai pagavai?

– Ir jus, vaikeliai, ir jus...

Nustebę klausom senutės ir sukam sau galvas, kaip tas visa kas gali būti. Pagaliau atsisveikinam su ja ir einam iš gryčios. Ore susitariam eiti pas upelį, ar nepamatysime ir mes kokios nors „lėlės“ plaukant. Tarsi bijodamies, kad kas mūsų nepasergėtų, patylomis lekiam prie liepto, sustojam prie duobei ir su nesuprantama mums baime žiūrim vandenin.

– Ut, žiūrėkit, – kaip ir ko pabūgęs, sako pašnibždomis vienas iš mūsų ir rodo pirštu duobėn. Išplėtę akis, žiūrim vandenin ir matome tenai tik mažučius, juokingai išsireiškusius savo veidus.

Nieko negavę, sušalę ir alkani, skirstomės nuo duobės ir kiekvienas sau einam namo.

II. Motina

– Mama, valgyt noriu! – prašau, nepaspėjęs įeiti gryčion.

– O kur taip ilgai lakstei? – rūsčiai, bet kartu rūpestingai sako motina. – Matai, visas sušalęs, net pamėlynavęs.

– Buvau pas Petrą: senutė lėlę parodė... – atsakau, greitai alsuodamas.

Noriu nusivilkti savo žiponą, bet jokių būdu negaliu ištraukti iš rankovės rankos. Motina meta verpti, priėjus nuvelka mane, – žiponą padeda ant lovos, kepurę pakabina ant kablio ir eina prie krosnies: tenai paima bliūdžiuką ir įpila man šiltų užbalintų batvinių. Išalkęs ir sušalęs, valgau kaip šieną pjovęs. Pabaigęs persižegnoju balsiai ir iš palengvo, bijodamas apsirikti, einu prie motinos. Prisiglaudęs ir padėjęs ant jos kelių savo galvą, tyliu ir klausaus tik, kaip romiai ir vienodai užia ratelis. Taip gera prie motinos! Ji viena ranka verpia, kita glosto mano galvą. Gryčioj daugiau nieko nėra.

– Mama, ar ir mane senutė atnešė iš upelio? – klausiu jos.

– Tai kaipgi, vaikeli, – atnešė, – atsako motina.

– Ar ir tada buvo taip šalta?

– Labai šalta buvo, vaikeli, labai.

„Kaip tai nesušalau?“ – ateina man mintys, o motina nė tai man, nė tai pati sau viena kalba toliau:

– Tu gimei pavasarį, prieš pačias Velykas, silpnutis toks buvai, tarėm, kad nebegyvensi; tą pačią dieną ir krikštytų tave vežė. Ir paskui ilgai dar buvai nesveikas: už metų pradėjo keltis ant kaklo ir rankų votys, maniau, kad jau tikrai mirsi, ir marškinėlius baltus pasiuvau.

– Ar tuos, ką ir dabar šventėmis nešioju? – klausiu motinos.

– Tuos, – atsako ji ir ima mane ant kelių.

– O kur aš būčiau buvęs, jeigu būčiau numiręs?

– Aukštai danguj, pas Dievulį.

– Ar ir baltais marškinėliais visados būčiau nešiojęs?

– Tau tenai būtų daug gražesnius davę, – tenai būtum kaip aniolėlis, nes visi maži vaikeliai, kurie numiršta, aniolėliais palieka.

– Ar ir sparnelius turėčiau?

– Turėtum.

– Tai kodėl, mama, aš nenumiriau? – klausiu, tarsi gailėdamasis, kad taip neatsitiko.

– Gerai, vaikeli, kad nenumirei, argi nebūtų gailu manęs palikti? – sako jausmingu balsu motina, spaudžia mane prie savo krūtinės ir bučiuoja man galvą. Paskui rūpestingai apžiūri mano kaklą, galvą ir veidą, ar nėra tenai kokio skaudulio ar žaizdos, ar nesusikūliau kur belakstydamas, atsega ir atraito mano marškinių rankovę: iš abiejų rankos pusių aiškiai žymios nuo buvusių vočių įdubusios užgijusios žaizdos.

– Iš čia net kaulelis nedidelis iškrito, kada trūko votis, kalba motina, čiupinėdama atsikišusį ir skaudantį guburėlį.

– Nebus iš tavęs artojo, – tęsia ji gailestaudama toliau. – Būsi ubagėlis ir duonos negalėsi sau užsidirbti, ir skriaus tave kaip mažesnį visi...

Nors nesuprantu gerai motinos žodžių reiškimo, bet jaučiu, kad būsiu nelaimingas: pasidaro taip graudu ir skaudu, kad, prisiglaudęs prie jos krūtinės, pradėdau balsiai verkti.

– Cit, vaikai, neverk, – maldo ji mane. – Aš tau padainuosiu garnio dainą, – nori?

– Noriu, – atsakau, kniuksėdamas per ašaras, nes tą dainą motina man dažniausiai dainuodavo. Verpdama motina supa mane savo kojom, o maloni dainos gaida tarsi lepina ir liūliuoja prie miego. Man taip gera, taip jaučiuos laimingas ir ramus!

– Garnys, garnys, tas ilgakaklys! – girdžiu jau snausdamas taip maloniai skambančius ir plaukiančius dainos žodžius.

Greitai užmiegu ir jaučiu tik, kaip mane motina neša ant lovos, šiltai apkloja ir, peržegnojus mano galvą, grįžta prie savo darbo...

III. Pirmieji įspūdžiai

Kaip išdraskyto gražaus žolyno atskiri lapeliai stovi akyse seniai pralėkusios mažumės paveikslai... Atsimenu, sėdžiu mažas lopšy. Nuo langų šviesiomis juostomis išsitiesę saulės spinduliai. Gryčia šviesi, iššluota. Nieko daugiau nėra, tik šaly mano lopšio sėdi seserėčia Marijona ir meldžias. Matyt, šventė, visi bažnyčion išėjo; mudu tik šeiminkais likova.

– Pepės, – prašau Marijonos.

Ji persižegnoja, padeda ant lango knygą ir eina prie krosnies. Aš seku paskui ją akimis ir žiūriu, ką ji daro: matau, kaip atidengia krosnį, įkiša vidun galvą ir ištraukia iš tenai puodynėlę; matau, kaip atpjauna gabalėlį mėsos ir neša man, – aš linksmas. Pavalgęs lieku dar linksmesnis, atsistoju lopšy, nusitveriu jo virvių ir pradėdau suptis, taip, kad net lingė į lubas daužos. Išsigandusi Marijona laiko iš abiejų lopšio pusių savo rankas, bijodama, kad neiškrisčiau, ir stabdo mane. Bet aš jos neklausau, juokiuos balsiai ir supuos dar labiau. Juokias ir Marijona. Pagaliau nuvargstu ir prašau jos, kad iškeltų mane iš lopšio. Ilgai vaikštinėju virstakuliuodamas kaip ančiukas po aslą, norėdamas abiem rankelėm nutverti tai musę skrendančią, tai šviesią saulės spindulių juostą...

Tai vėl atsimenu vestuves. Pilna gryčia žmonių: šūkauna, rėkauna, šoka; aplink mano lopšį ant lovos ir suolo susėdę su didelėmis ir mažomis smuikomis muzikantai griežia kaip tik gali. Aš pats sėdžiu lopšy, apkrautas saldumynais, „paukštytėmis“ ir baronkomis, vieną didelę baronką turiu pakėlęs rankoje ir rodau kiekvienam, kuris tik prisiartina prie lopšio, ir labai džiaugiuos, jeigu kas kraipo galvą ir stebisi, kad mano baronka iš tiesų labai didelė, su tokiu tuojau pradėdau savotiškai kalbėtis ir rodyti jam visą savo turtą, kuriuo mane vestuvininkai apdovanojo. Išpasakojęs visa, vėl pradėdau į visas šalis dairytis, iš viso ko stebėdamasis ir nieko nesuprasdamas. Man ne galvoj, kad tai išteka mano seserėčia Marijona...

Sėdžiu, būdavo, ant lovos ir dairaus pro langą. Daug ką matau: ant kalnelio tęsiasi eile ir stovi susikimšusios sodžiaus gryčios, daržinės ir gurbai; po dešinei – plikas jau laukas, miškais iš galų apsisuptas, po kairei vėl miškai niūkso. Bet mano ypatingą atidžią atkreipia į save stovinčios už sodžiaus vienoj vietoj dvi pušys, kitoj – dvi eglės. Abi pušys senos, drūtos, bet viena aukšta aukšta su palinkusia viršūne, antra žema ir kreiva. Nežinau kodėl, bet man regis, kad aukštoji pušis tat ne kas kitas, kaip tik žydas Arelis, ką su puodais važinėja; rodos, atskiriu ant tos pušies ne tik ilgojo Arelio barzdą, bet ir maišą, kurį jis visados ant pečių nešiojas. Žemoji pušis – tai nedidelis, susikūprinęs kromininkas Icikas; man rodosi, kad ta pušis – kaip tik Icikas – pasirėmusi lazdos, turi ant savo pečių didelį kromą. Dvi eglės – tai dvi seserys grytelininkės (kampininkės), kurios vaikščioja pas mus pradieninkautų; kaip jos ir tos dvi eglės, rodosi, apsisupusios skaromis savo galvas: viena aukšta,

laiba, kita trumpa, drūta.

Arba vėl! Atsidaro gryčios durys, ir įeina kažin kokie nepažįstami žmonės: vyras ir moteriškė. Bučiuoja jie mano tėvui ir motinai rankas, sveikinas su mano broliais ir su sesute. Aš stoviu vidury lovos, žiūriu nustebusiom akim, bet kas jie tokie – nepažįstu.

– Dievui dėkui, ir svečių susilaukėm, – sako linksmi motina.

– Nusivilkit, greičiau sušilsite, – kviečia tėvas.

Moteriškė prisitartina prie manęs ir padeda ant lovos kažin ką storai apvyniotą, susuptą ir apklotą. Iš tenai pradeda kažin kas plonu balseliu verkti. Išsigandęs ir nustebęs, nežinau, ką daryti.

– Joniuk, pasisveikink gi su viešnia, – sako prisitartinusi motina: – juk tat tavo sesytė.

Nieko nesuprantu: kokia ji man sesytė, jeigu jos nepažįstu, turiu sesytę, tai ta kartu su manim gyvena, o čia – svetima, – ir su kažin koku svetimu vyru, o ne su broliu atvažiavo. Bet nors netikėdamas ir abejodamas, prisitartinu ir bučiuoju jai ranką. Viešnia duoda man baronką, duoda ir nepažįstamas vyras; abiem padėkojęs, susiriečiu ant lovos ir atsidėjęs lepinuosi gautomis dovanomis.

– Mama, o kas čia yra? – klausiu, atsiminęs padėtą ant lovos daiktą.

– Ten lėlė guli, eikš, parodysiu!

Motina nudengia skarą, ir gražiai padarytame iš priegalvio patalėly matau mažutį suvystytą kūdikį.

– Tai tu jam dėdė esi, – sako man motina.

Vėl nieko nesuprantu, nes dėdė – suaugęs, didelis žmogus ir visados liuką rūkydamas ateina, o aš ir pats mažas, ir liukos nerūkau, tai koks gi aš dėdė – manau sau. Bet greitai užmirštu apie tai, pradėdau rūpestingai roplinėti aplink kūdikį ir jį žadinti. Ir kaip neapsakomai džiaugiuos, kada jis pradeda šypsoti.

– Mama, mama! – šaukiu. – Žiūrėk – lėlė juokias...

IV. Krikštomočia

– Joniuk, eime pas krikštomočią, – sako man motina. Aš palieku viduasly savo arklį, tai yra mažą suolelį, kurį buvau jau virvele pažabojęs ir apžergęs joti, ir lekiu prie motinos. Ji man užmauna ant galvos kepurę, paima už rankos ir vedas iš gryčios. Seku paskui ją tekinas ir tai ką tik galiu spėti.

Oras gražus, šiltas, eiti taip gera – ir dargi pas krikštomočią. Nesuprantu, kodėl ją taip vadina, bet žinau, kad ji gyvena kitame kieme, už upelio, ir, kada tik ateina, visados man atneša ar tai cukraus, ar tai sūrio gabalėlį, o kartais ir baronką. Gera krikštomočia! Lekiu tekinas ir dairaus į visas šalis, visa norėdamas pastebėti ir savaip suprasti; matau tai vabalą, roplinėjantį po žemę, tai skraidančią kregždę, – visa rodau motinai ir kalbu be perstogės. Ant tiltelio sustoju ir pasilenkęs žiūriu, kaip sruvena vanduo: man rodos, kad vandeniui plaukia kažin kokie gyvi daiktai ir tarpu savęs taip maloniai maloniai šnekasi. Norėčiau dar pažiūrėti, kas tenai tokie roplinėja ant upelio dugno ir ką jie dirba, bet motina ima mane už rankos ir vedasi toliau.

Pasikeliamo siauru takeliu ant kalnelio ir įeiname į namus. Gryčios durys atviros. Motina nori mane perkelti per slenkstį, bet aš nesiduodu: išsitraukęs iš jos, pasispiriu abiem rankom ir su dideliu vargu persiritu per slenkstį gryčion, paskui greitai atsistoju ir nusitveriu motinos andaroko. Priešais ant suolo sėdi moteriškė ir žindo mažą kūdikį. Žinau, kad tai mano krikštomočia. Tėvų išmokytas, prieinu ir bučiuoju jai ranką, paskui, iškėtęs akis, žiūriu, kaip mažas kūdikis žinda... Krikštomočia nešina kūdikiu veda mus sodan, paraško obuolių ir duoda motinai ir man. Savuosius susidedu kepurėn ir nešuos, nes namie obuolių neturime. Paskui einame visi su kažin koku reikalu pas kitą kaimyną. Iš tenai grįžtame su motina jau kitu – didžiuoju – keliu namo. Šitai pakelėj stovi aukštas kryžius. Eidamas pro šalį, prilekiu pirma motinos prie kryžiaus ir bučiuoju jį.

– Ar tai tavo, Juozapien, sūnus? – girdžiu užpakaly balsą. Atsigrįžtu – važiuoja pro šalį turbūt nuo

ligonio kunigas.

– Mano, kunigél, – atsako motina.

– Gerai, kad tokį sūnų turi: ir gražus, ir protingas – jau mažas moka Dievą mylėti. Eikš, aš tau dovanų duosiu, – šaukiasi mane kunigas, siekdamas ranka kišenę.

Bet aš nedirjstu ir, nusitvėręs motinos, stoviu vietoje. Motina priveda mane arčiau. Gaunu glėbį saldumynų, padėkoju ir traukiuos atgal.

– Tik žiūrėk, visados būk toks geras, kaip dabar, – sako kunigas ir važiuoja toliau. „Visados būsiu geras, visados mylėsiu Dievulį“, – manau sau vienas. Ir taip man gera, tartum sparnai auga. Visu sprindžiu užaugęs ir linksmas, einu namo.

– Joniuk, tavo krikštomočia numirė, – eime pasimelstų! – sako man kitą kartą liūdnu, jausmingu balsu motina.

Tylom prieinu prie jos: matau, kad ji nuliūdus, ir man nelinksma. Ji apvelka mane baltais marškiniiais, ant viršaus žiponėliu – pati taip pat švariai apsitaisius – ir vedasi mane už rankos. Dabar pas krikštomočią randame visai kitaip. Įėjusi vidun, motina tuojau prie pačių durų atsiklaupia, žegnojasi ir meldžias. Ir aš tupiuos šaly jos, taip pat bandau žegnotis, bet akys tuojau pradeda lakstyti po gryčių ir su nusistebėjimu žiūrėti. Matau ant suolų, suoločių ir ant lovų pilna prisėdusių vyrų, moterų ir vaikų; visi švariai šventės rūbais apsitaisę. Vidury stovi tarsi pataisyta aukšta lova, ant jos kažin kas baltai aptaisytas guli, o iš abiejų pusių žiba žvakės.

Motina paima mane ant rankų, prineša prie gulinčios ir atidengia nuo veido baltą skarą.

– Matai, tavo krikštomočia, – sako man motina.

Žiūriu – guli išbalusiu veidu, nekruta.

– Miega? – klausiu motiną.

– Miega, vaikelį, bet jau nebeatsikels.

– Tai taip ir gulės? – klausiu vėl.

– Taip ir gulės; nuveš ant kapų, pakas po žeme, – ir nebematysime daugiau.

Nors nesuprantu, ką tai reiškia, bet man daros baugu ir greitai apkabinu motinos kaklą. Ji eina su manim prie lovos, sėdasi ant jos ir mane šaly savęs sodina. Už stalo ūmai pradeda giedoti, visi gryčioj susirinkusieji pritaria, ir plaukia graudi, maloni giesmės gaida. Tylom sėdžiu, prisiglaudęs prie motinos, žiūriu ir klausaus, klausaus...

1905

KLIUDŽIAU

Tat buvo nedidelė balta katytė. Jos menkas suliesėjęs kūnelis visas drebėjo nuo šalčio ir baimės; jos plaukai, nuo lietaus sušlapę ir purvais apskretę, visi kabėjo sustirę ir pasišiaušę. Radau aš ją lauke, patvory pritūpusią, susirietusią, nelaimingą. Mane pamačiusi, ji taip gailėstingu balsu sumiaukė ir pažiūrėjo akimis, kuriose švietė ir baimė, ir viltis. Ji buvo dar visai visai jaunutė, bet tokia sudžiūvusi! Gal ją atėmė nuo jos motinos žmonės, gal jie pirma norėjo ją įdėti maišiukan ir, nunešę į upę, įmesti vandenin, bet paskui atnešė laukan, pametė patvorin, kad ji neberastų namų ir nudvėstų badu: pas žmones jau nebebuvo jai vietos, gal jau nebe pirmą dieną ji čia išalkusi ir sušalusi tupi...

Bet kas man darbo? Juk ji niekam nereikalinga...

Ir aš apsidžiaugiau, kaip apsidžiaugia, pamatęs kiškį, medėjas. O aš juk juo buvau apsitaisęs. Ant pečių turėjau persidėjęs lanką, rankoje nešiaus strėlas: maniau esąs tikras Amerikos tyrilaukių

gyventojas, Kuperio aprašytas. Nors buvau tik antros klasės mokinys, tačiau jaučiausi milžinas esąs, kuris, rodėsi, ir vilkų būrį susitikęs, neišsigąstų.

O čia buvo tik maža sudžiūvusi katytė...

Atmatavęs dešimtį žingsnių, atsistoju, nusiėmiau nuo pečių lanką, įtempiau strėlą ir pradėjau taikinti. Liūdnomis akimis žiūrėjo į mane nelaimingas gyvulėlis, tarsi klausdamas, ką aš darau... ir laukė.

Strėla sudzimbė ore, ir pamačiau, kaip katytė staiga pervirto kūlio, skaudžiai skaudžiai sumiaukė ir pradėjo stirenti kojytėmis...

Kliudžiau. Kaip tikras medėjas prilėkiau artyn, bet ūmai pajutau širdyje šaltį ir apsistoju nustebę: katytės veidas buvo neapsakomo skausmo pervertas, akys primerktos; ji iš visos dar likusios galios pasistengė atsistoti ant pirmutinių kojų ir pradėjo šliaužti, vilkdama žeme savo kūnelį: kartu vilkosi įlindusi jos krūtinėn strėla, o iš žaizdos dideliais juosvais lašais lašėjo ant smėlio sukrekėjęs kraujas.

Nusiminęs, nebežinodamas, kas daryti, atžagaria ranka numėčiau lanką ir strėlas ir neatsigręždamas parlėkiau namo. Širdyje jaučiau skausmą ir sunkumą: tarsi didelė didelė našta slėgė krūtinę.

Tik trečią dieną drįsau išeiti laukan: katytė gulėjo aukštelninka, nebegyva. Čia pat prie jos buvo numesti lankas ir strėlos. Nutvėręs nuo žemės, lanką ir strėlas sulaužiau į šipulius ir toli išmėčiau po lauką. Tik nedrįsau išimti strėlos, kuri buvo įsisiurbusi katytės krūtinėn ir dabar stypsojo atsikišusi.

Tat buvo vienatinis mano gyvenime šūvis. Bet laimingas: aš jį ir ligi šiolei dar tebenešioju savo krūtinėje...

1905.V.22

Jonas Biliūnas, *Ir rados stebuklas*: apsakymai, apysaka, literatūros kritika, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007.